

Tunteita —

© Outi Pikkarainen

Kaikkihan tietävät, mitä tunne tarkoittaa vai tietävätkö?

Sana tunne merkitsee eri ihmisille eri asioita, tunne voi olla yksilöity tunnetila, fiilis, kokonaisvaltainen kokemus, rakkaus, viha. Uuden suomen kielen sanakirjan mukaan sana tunne tarkoittaa mm. elimistön tilaa koskevaa aistimusta, henkistä tuntemusta, aavistusta, tietoisuutta tai tajuntaa. Sanalla tunne voidaan siis kuvata monenlaisia kokemuksia, sekä fyysisiä että psyykkisiä. Aikojen kuluessa on kiistelty siitä, onko eläimillä tunteita ja jos on niin millaisia. Nykytutkimuksen valossa monilla eläimillä on laaja tunnekirjo, nisäkkäiden lisäksi ainakin joillakin kaloilla ja mustekaloilla olisi tunteiden kaltaisia reaktioita.

Tunteet ja tiede

Jotta tunteita voidaan tutkia, tunnekokemus on määriteltävä tieteellisesti, joka ei ole kovin yksinkertaista eikä yksiselitteistä. Nykyisin tunne voidaan määritellä hypoteettiseksi yläkäsitteeksi, jonka elementit ovat fysiologiset reaktiot, tunteen fyysiset ilmenemismuodot (ilmeet, kehon liikkeet ym.) sekä yksilöllinen tunnekokemus (Hewstone-Stroebe s.156).

Ihmisten tunteita eri tilanteissa on tutkittu mittaamalla kokemuksen aiheuttamia fysiologisia muutoksia, esim. sydämensykettä, hikoilua, videoimalla käyt-

täytymistä koetilanteessa sekä haastatteleamalla koehenkilöitä. Samoja menetelmiä on sovellettu eläimiin, haastattelua tietysti lukuunottamatta. Tunteiden tutkimus on kuitenkin monimutkaista, esim. sydämen syke voi kiihtyä, jos pelästyy tai rakastuu, tietyt fysiologiset muutokset eivät liitykään tiettyyn tunteeseen. Voi käydä niinkin, että nopeat muutokset tunnetilassa eivät aiheuta samoja fysiologisia muutoksia kuin yleensä, keho ei ehdi reagoida nopeasti muuttuvaan tunnetilaan. Fysiologiset reaktiot liittyvät usein myös siihen, mitä seurauksia tunnekokemuksella on, esim. jos aion lähteä pakoon tai juosta vaikka pallon perään, kumpaankin tilanteeseen sopii sama fysiologinen reaktio, valmistaudun juoksemaan (Hewstone-Stroebe s. 160).

Miksi eläinten tunteita on alettu tutkia vasta viime aikoina?

Suurin osa seuraeläinten omistajista ja eläinten kanssa työskentelevistä ihmisistä on sitä mieltä, että eläimillä on tun-

teita. Jokainen on varmasti nähnyt koiransa pelästyneen, ilahtuneen tavatessaan tuttuja, olleen vihainen toiselle koiralle. Miksi tutkijoiden on ollut vaikea myöntää, että eläimillä on tunteita, vaikka arkikokemus selvästi osoittaa, että eläimet kokevat erilaisia tunteita?

Jokaisella aikakaudella ja kulttuurilla on ollut oma näkemysensä siitä, millaisia ja mitä varten eläimet ovat olemassa, onko niillä tietoisuutta ja tunteita. Jo antiikin aikana filosofit pohtivat kysymystä eläinten

Inari ja greyhound liti.

tietoisuudesta. Filosofi Pythagoras uskoi eläinten olevan ihmisen tapaan ruumiillisia ja henkisiä olentoja kun taas Aristoteleen mielestä eläimillä ei ollut kykyä erottaa oikeaa ja väärää toisistaan, koska eläimet eivät olleet ihmisen

onko niitä?

kaltaisia rationaalisia olentoja. Aristoteleen näkemyksen mukaan eläimet olivat olemassa ennen kaikkea ihmistä varten. Aristoteleen näkemykset jäivät elämään, mm. 1200-luvulla filosofi Tuomas Akvinolainen tulkitsi näitä näkemyksiä katolisen uskon näkökulmasta (Aaltoila s. 32).

Ranskalainen, 1600-luvulla elänyt, filosofi René Descartes on erityisesti korostanut rationalisuuden merkitystä ja symboloitunut mekanistisen eläinkäsityksen edustajaksi. Mekanisti-

Erno ja liti.

sen käsityksen mukaan luonto toimii mekaniikan lainalaisuuksien mukaan. Ihminen eroaa eläimistä, koska hän on henkinen ja tietoinen olento. Koska eläimet eivät ole rationaalisia olentoja, ne ovat mekaanisten kappaleiden kaltaisia. Descar-

tes epäili tällä perusteella mm. eläinten kykyä tuntea kipua.

Systemaattinen eläinten tietoisuuden tutkimus alkoi psykologian kehityksen myötä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Darwinin evoluutioteoria herätti kysymyksen siitä, ovatko ihmisen henkiset ominaisuudet kehittyneet kuten fyysiset ominaisuudet luonnonvalinnan tuloksena eläinten vastaavista ominaisuuksista. Alkuvaiheessa eläinten tietoisuuden tutkimusta hallitsi mentalismiksi kutsuttu filosofinen suuntaus, joka painotti eläinten

minuuden ja subjektiivisten kokemusten merkitystä. Suuntaus joutui kuitenkin kriisiin, subjektiivisten ominaisuuksien tutkimusta ei pidetty tieteellisesti pätevänä. Näin behaviorismi tuli ajankohdan vallitse-

vaksi tutkimusotteeksi eläintutkimuksessa (Vilkkä s.44-45).

Behaviorismi pyrki objektiivisuuteen ja tieteellisyyteen, sisäisten tunteiden ja kokemusten sijasta tutkittiin ja mitattiin havaittavaa käyttäytymistä.

Eläinten käyttäytymistä kuvattiin yksinkertaisella ärsyke-reaktio -mallilla (S-R -chain), jossa tunteilla ei ollut osaa. Behavioristisesti suuntautuneiden biologien ja psykologien mukaan eläinten toiminta pohjautui automaattisiin reaktioihin, jopa eläinten reaktiota kipuun pidettiin mekaanisena ääntelyinä (Vilkkä s.45-46).

Nykyaikainen käyttäytymisekologia perustuu kognitiiviselle filosofialle, monitieteelliselle tutkimukselle, johon osallistuu aivotutkijoita, käyttäytymistieteilijöitä, biologeja, kielitieteilijöitä jne. Nykyinen eläinkäsitys on monimuotoinen eikä pelkistä eläimiä enää mekaanisesti toimiviksi ärsyke-reaktio -koneiksi vaan antaa tilaa tunteiden ja tietoisuuden tutkimukselle.

Miksi on tunteet?

Seuratessaan Charles Darwinin jalanjalkia tunteiden tutkimuksessa psykologit ja etologit ovat löytäneet monia tärkeitä syitä siihen, miksi tunteet ovat olemassa. Ensinnäkin tunteet tuovat käyttökseen joustavuutta. Tunteet auttavat valitsemaan kuhunkin tilanteeseen sopivan tavan reagoida. Eläin ei pelkästään suorita yksinkertaista ärsyke-reaktio -ketjua vaan etsii tilanteeseen sopivan reaktion tunteiden ohjaamana. Esimer-

kiksi uhkaan ei välttämättä vastata aggressiolla vaan tilanteessa syntyneet tunteet antavat keholle aikaa valmistautua ja valita tilanteeseen sopiva käyttäytymismalli useiden mallien joukosta. Tunteet auttavat myös käsittelemään aistien tuottamaa tietoa. Eriyisesti sosiaalisissa tilanteissa tunteet auttavat valitsemaan tilanteen kannalta tärkeimmän informaation tiedon tulvasta. Tunteiden ilmaisu kertoo muille tunteista ja antaa tilaisuuden keskinäiseen viestintään. Myös tunteiden hallinta on tärkeä osa sosiaalista kanssakäymistä. (Hewstone-Stroebe s.160-162). Jaetut tunteet ja empatia auttavat kehittämään ja pitämään yllä ryhmän keskinäisiä suhteita niin ihmisillä kuin eläimillä (Bekoff s. 104).

Tunteista ja niiden kokemisesta

Eläinten tunteet voidaan jakaa primaareihin ja sekundaarisiin tunteisiin. Primaarit tunteet ovat synnynnäisiä perustunteita, joihin kuuluu refleksin kaltainen nopea uhkaavan ärsykkeen aiheuttama pelkoreaktio sekä pakene tai taistele -reaktio. Pelkoreaktion voi laukaista mm. kova ääni, haju tai eläimen yli lentävä esine eikä eläimen tarvitse välttämättä tunnistaa esinettä, joka laukaisee pelkoreaktion. Aivoissa primaaristen tunteiden keskus sijaitsee alkukantaisella aivoalueella limbisessä järjestelmässä, erityisesti mantelitusmakkeessa (Bekoff s.106).

Sekundaariset tunteet yksilö kokee ja arvioi tietoisesti. Näitä tunteita käsitellään aivojen

kehittyneemmissä osissa aivo-kuorella. Tietoinen tunteiden käsittely antaa mahdollisuuden joustavaan ja tilanteeseen sopivaan reaktioon. Vaikka monet reaktiot tunteisiin vaikuttavat tiedostamattomilta, tietoisuus tunteista antaa mahdollisuuden vaihtelevaan ja joustavaan käyttäytymiseen (Bekoff s. 106).

Pelottaako?

Pelko on primaari tunne ja suurin osa eläimistä voi kokea pelkoa. Jos eläin kohtaa jotain vaarallista eikä reagoi oikein, luonnossa saa harvoin toisen mahdollisuuden harjoitella vaaran kohtaamista, pelko ja reagoiminen oikein ovat eloonjäämisen kannalta tärkeitä. Pelkoon eläimet reagoivat usein kyyristymällä, juoksemalla karkuun tai kohtaamalla vaaran ja yrittäen selviytyä hengissä kohtamisesta. Jotkin eläimet myös jäähmettyvät paikoilleen ja toivovat parasta. Koirat ja todennäköisesti muutkin eläimet haistavat pelon. Esimerkiksi jos eläinlääkärin vastaanottohuoneessa edellinen asiakas on ollut peloissaan, seuraavakin asiakas todennäköisesti pelkää. Pelästynyt koira jättää huoneeseen hajumerkkejä mm. anaalirauhasista ja haju pelottaa seuraavaakin asiakasta (Bekoff s.111-112).

Ilo, onni ja leikki – mukavaa ihan sellaisenaan

Monet eläimet näyttävät nauttivan sosiaalisesta leikistä sinänsä. Kun leikkiveri väsyä, leikkimistä voi jatkaa leuil-la tai muilla esineillä. Leikillä ei sinänsä ole tarkoitusta, se tuottaa iloa sellaisenaan. Leikki myös "tarttuu", kun eläin näkee muiden leikkivän, sekin alkaa leikkiä. Aivotutkimukset ovat osoittaneet, että leikki todella on hauskaa. Dopamiini ja mahdollisesti serotoniini sekä noradrenaliini ovat tärkeitä aivojen välittäjäaineita leikin säätelyssä ja laajat aivoalueet aktivoituvat leikin aikana. Steve Siviy on osoittanut, että kun rotat ennakoivat mahdollisuutta leikkiä, niiden aivojen dopamiiniaktiivisuus nousee (Bekoff s.112-113).

Inari, Erno ja Kelpie Veera.

Surevat eläimet

Jane Goodall on kertonut simpanssista, joka suri äitiään niin, että menehtyi lopulta itse. Kirjallisuudesta löytyy monia muitakin kertomuksia siitä, kuinka erilai-

set eläimet surevat menetettyä kumppania tai jälkeläistään. Mm. norsujen, hanhien, merileijonien, delfiinien ja antilooppien on havaittu surevan. Surun ilmene- mismuodot muistuttavat ihmisen surua, sureva eläin lakkaa syömästä, näyttää masentuneelta, se voi valittaa ja se liikkuu hitaasti. Jokainen eläinten seurassa vähänkin enemmän ollut ihminen on nähnyt ja varmasti tuntee surevan eläimen (Bekoff s. 113).

Eläimetkin rakastuvat

Monet eläimet kosiskelevat ja pariutuvat ja näyttävät jopa rakastuvan kuten ihmiset. Parin- muodostuksen kannalta näyttää siltä kuin puolisojen pitäisi todistaa arvonsa toiselle ennen pysyvän suhteen aloittamista ja tästä kehityy vähitellen rakkaus. On oletettavaa, että ainakin jotkin eläinlajit kokevat romanttista

Saluki Olga

rakkautta, sillä ihmiset ja eläimet jakavat samat aivorakenteet ja kemikaalit, jotka ovat tunteiden, rakkaudenkin, takana (Bekoff s. 114). Monet koiraihmiset ovat varmasti nähneet, kuinka uros ja narttu voivat muodos-

taa suhteen, joka ihmisen silmin on selvää rakkautta. Pari nauttii toistensa seurasta ja viihtyy yhdessä paremmin kuin muiden koirien seurassa, hihnakävelyllä kuljetaan usein kylki kyljessä ja vapaana ollessa oma kumppani on muita koiria tärkeämpi.

Eläimetkin suuttuvat ja osaavat myös kostaa

Eläimet voivat suuttua ja olla vihasia kuten ihmisetkin, niiden viha on raakaa ja rajua. Vihaiset eläimet uhkailevat toisiaan ja usein tappelevat kunnes toinen antautuu, pakenee, vahingoittuu tai kuolee. Eläimet osaavat myös kostaa. Kun yhtä delfiiniyryhmän jäsentä kiusataan eivätkä sen ystävät ole paikalla, se alistuu, mutta kun ystävät palaavat, se kostaa kiusaajilleen. Vihaa voi purkaa myös vahingoittamatta toista, esim. kirahviurokset selvit-

televät kiistoja kaulailemalla, toinen uros hyväilee varovasti toisen uroksen kaulaa sarvillaan. Tämän kaulailun ei ole koskaan nähty johtavan oikeaan tappeluun. Monet muutkin eläimet suuttuvat ja ilmaisevat suuttumustaan eri tavoin, esim.

linnut pörhistämällä höyheniään, mustekalat muuttamalla väriään punaiseksi jne. Raivostumisen ei välttämättä tarvitse johtaa tappeluun, tärkeintä on, että muut tietävät, että yksilö on vihainen (Bekoff s. 115-116).

Lopuksi

Eläinten tunteita ja tietoisuutta voi tutkia ja käsitellä monesta näkökulmasta: psykologisesta, filosofisesta, neurotieteiden ja käyttäytymisekologian näkökulmasta sekä eläinten hyvinvoinnin kannalta. Jokainen näkökulma tuo oman lisänsä käsityksemme eläimistä, siitä, miten ne maailman kokevat. Tulevaisuus tuo varmasti paljon uutta tietoa eläinten tunteista ja tietoisuudesta, sillä nyt tiedemaailmassa halutaan selvittää se, minkä kaikki eläinten kanssa tekemisissä ovat jo tietävät: eläimillä on tunteet.

Lähteet:

Aaltola, Elisa

Eläinten moraalinen arvo, Vastapaino, 2004

Bekoff, Marc

Minding animals – Awareness, Emotions, and Heart, Oxford University Press, 2002

Hewstone, Miles & Stroebe, Wolfgang

Introduction to Social Psychology, Blackwell Publishers, 2001

Uusi suomen kielen sanakirja, Valitut Palat, 2002

Vilkkä, Leena

Eläinten tietoisuus ja oikeudet, Yliopistopaino 1996

Lisää luettavaa:

Darwin, Charles

The Expression of the Emotions in Man and Animals

Irvine, Leslie

If You Tame Me – Understanding Our Connections with Animals, Temple University Press, 2004